

ЗМІСТ

1	Моє дитинство	11
2	Політичне дорослішання	27
3	Я обираю Палестину	48
4	Початок нового життя	70
5	Першопоселенці і проблеми	92
6	«Ми будемо боротися проти Гітлера»	119
7	Боротьба проти британців	149
8	Ми здобуваємо свою державу	186
9	Амбасадорка в Москві	225
10	Право на існування	260
11	Африканці й інші друзі	291
12	Ми покинуті напризволяще	321
13	Пані прем'єр-міністр	349
14	Війна Судного дня	385
15	Кінець шляху	416

Моїм сестрам Шейні та Кларі.
І нашим дітям,
і дітям наших дітей

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Я ніколи не вела щоденника, не надто любила писати листи і тим паче не збиралася описувати історію свого життя. Але нині розповіла про чоловіків і жінок, з якими звела мене доля, про деякі з побачених мною місць і передовсім про декотрі з надзвичайних подій, у яких я брала участь, — з надією, що мої читачі довідаються трохи більше про Ізраїль, сіонізм і єврейський народ.

Г. М.
Рамат-Авів,
червень 1975 року

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

МОЄ ДИТИНСТВО

Можна сказати, що мої скупі спогади з раннього дитинства в Російській імперії, з перших восьми років мого життя, — те, що нині називають роками становлення, — окреслюють мої витoki. Якщо це справді так, то мені шкода, що про ті часи залишилося так мало щасливих чи бодай приємних спогадів. Ті розпорошені епізоди, які лишилися зі мною протягом наступних семи десятиріч, стосуються здебільшого страшних бідувань, яких зазнала моя родина, — злиднів, холоду, голоду і страху, і саме спогади про жах найчіткіші. Ми тоді жили на першому поверсі невеликого будинку в Києві. Мені, напевно, було років зо три з половиною чи чотири, геть маленька. Я досі виразно пам'ятаю, як з'явилися чутки, що буде погром. Тоді я, звичайно, ще не знала, що таке погром, але розуміла: це якось пов'язано з тим, що я єврейка, а ще з бандитами, які гасали містом із ножами й дубцями в пошуках євреїв і волали «христовбивці». Тепер вони заподіють страшного лиха мені і моїй родині.

І досі пам'ятаю, як стояла на сходах на другий поверх, де жила ще одна єврейська родина, тримала за руку їхню маленьку донечку і спостерігала, як наші батьки намагаються забарикадувати двері дошками. Тоді обійшлося без погрому, але я до сьогодні пам'ятаю, як перелякалася і розсердилася, що батько не спроможний мене захистити, а може лише прибити на двері кілька дощок

і чекати зарізак. Та передовсім запам'яталося: це відбувається лише тому, що я єврейка, і походження вирізняє мене серед інших дітей у нашому дворі. Це відчуття повернеться ще не раз: і той страх, і злість, й усвідомлення своєї іншості, і глибоке інстинктивне розуміння, що виживе лише той, хто сам зможе захиститися.

А ще дуже виразно запам'яталося, як ми бідували. Постійно чогось не вистачало: їжі, теплого одягу, дров. Я завжди мерзла й живіт судомило від голоду. І досі зринає майже не потьмянений від часу спогад із дуже давнього минулого: я плачу на кухні, бо мати годує мою молодшу сестру, Ціпку, кашею, яка по праву належала мені. У ті часи каша вважалася в нашому домі великим делікатесом, і мене обурювало, що тепер доведеться ділитися з малою. За багато років по тому я й сама пізнала страх за те, що дітям не буде чого їсти, і на власному досвіді зрозуміла, як це — вирішувати, котре з твоїх дітей наїсться. Тоді ж, на київській кухні, я, звісно, розуміла тільки те, що життя важке, а справедливості не допросишся. На щастя, тоді я не знала, що моя старша сестра, Шейна, у школі часто непритомніє від голоду.

Мої батьки переїхали до Києва незадовго до мого народження. Вони познайомилися і побралися в Пінську, де жила родина матері, і саме туди ми повернулися вже за кілька років — 1903-го, коли мені виповнилося п'ять. Мати дуже пишалася своєю історією кохання і часто її розповідала. Хоча я знала її напам'ять, охоче слухала знову і знову. Мої батьки побралися всупереч традиціям, без традиційного свата-*шадхана*.

Не знаю, чому мій батько, уродженець України, служив у війську саме в Пінську; хай там як, мати побачила його на вулиці, закохалася у високого миловидого юнака з першого погляду й навіть розповіла про нього батькам. Свата врешті таки викликали, але тільки для того, щоб, так би мовити, «домовитися про формальності». У цій історії і нашу матір, і нас найбільше вражало те, що їй вдалося переконати своїх батьків: ну і що, що її обранець — сирота без копійки за душею, та ще й із дуже простої родини, зате в них кохання з першого погляду. Однак були в нього й чесноти: він не якийсь там темний невіглас. У ранньому юнацтві певний час провчився в *шиві* (юдейській семінарії) і знав Тору. Мій дід на таке зважав. Утім, підозрюю, насправді вирішальним чинни-

ком стало те, що дід добре розумів: моя мати як щось собі надумає, то вже не поступиться.

Мої батьки були дуже різними людьми. Батько, Моше Іцхак Мабович, стрункий, з тонкими рисами й засадничо оптимістичний чоловік, був схильний довіряти людям — якщо (чи доки) вони не доводили, що цього робити не варто; загалом саме ця риса призвела до того, що його життя не склалося. Словом, він був із тих, кого називають блаженними, і міг би стати успішним, якби обставини склалися трошечки інакше. Натомість Блуме, моя рудоволоса красуня матір, була беручкою, кмітливою, значно хитрішою і заповзятливішою, ніж батько. Утім вона теж була природженою оптимісткою, а ще людиною дуже товариською. Хай там що, у п'ятницю по вечорах в нашому домі завжди збиралися гості — переважно родичі. Я пам'ятаю виводки двоюрідних і троюрідних братів-сестер, тіток і дядьків. Ніхто з них не пережив Голокосту, але вони досі, мов живі, у мене перед очима сидять за нашим кухонним столом, п'ють чай, а на шабат і свята годинами співають — голоси моїх батьків звучали дуже милозвучно.

Родина наша не була особливо набожною. Звісно, батьки дотримувалися єврейських традицій: готували кошерну їжу, відправляли всі свята й обряди. Однак релігія як така (наскільки її взагалі можна відділити в євреїв від традиції) відіграла у нашому житті дуже малу роль. Не пам'ятаю, щоб я в дитинстві багато думала про Бога чи молилася якомусь персоналізованому божеству, хоча, коли піросла, — тоді ми жили вже в Америці — інколи сперечалася з матір'ю про релігію. Пам'ятаю, якось вона заповзялася довести мені, що Бог існує. Мама сказала: «Якщо Бога нема, то хто тоді робить дощ і сніг?». От я їй і пояснила походження дощу і снігу, як мене вчили у школі, на що вона зауважила: «Ну, Голделе, ду біст аза хахоме, мах ду зол гейн а рейген!» («Ну, Голделе, раз ти така розумна, то зроби так, щоб пішов дощ!»). Тоді не було ще засівання хмар, тож я не знайшлася з відповіддю. Стосовно ж того, що євреї — обраний народ, то цього я так і не прийняла. Мені здавалося, — власне, здається й досі — раціональніше припустити, що це не Бог обрав євреїв, а євреї стали першим народом, котрий обрав Бога, першим народом в історії, який здійснив справді революційний учинок, і саме тому вони унікальні.

Хай там як, у цьому й багатьох інших аспектах наше життя нічим не відрізнялося від життя інших євреїв у містечках і селах Східної Європи. Ми ходили в *шул* (синагогу) на свята і в піст, читали благословення в суботу й дотримувалися двох календарів одночасно: російського і зумовленого далеким краєм, з якого нас вигнали дві тисячі років тому, але його пори року і прадавні звичаї ми продовжували вшановувати в Києві й Пінську.

Мої батьки перебралися до Києва, коли Шейна (старша за мене на дев'ять років) була ще дуже маленькою, бо батько хотів поліпшити наш добробут. Київ лежав поза смугою осілості, у тій частині Російської імперії, де євреям зазвичай не дозволяли селитися, але батько був ремісником, тож, здавши певні іспити й довівши, що він вправний тесля, міг отримати безцінний дозвіл жити в Києві. Отже, він виготовив ідеальний столик для шахів і здав іспит, після чого родина спакувала речі і, сповнена надій, покинула Пінськ. У Києві батько влаштувався працювати на адміністрацію, де мав виготовляти меблі для шкільних бібліотек, і навіть отримав завдаток. Доклавши до завдатку позичені гроші, він відкрив власну столярню майстереньку. Здавалося, що все буде добре, але замовлення зірвалося. Батько казав, наче це тому, що він єврей: Київ виділявся антисемітизмом. Загалом у батьків не було ні роботи, ні грошей, зате були борги, які треба віддавати. І така біда не раз траплялася в моєму дитинстві.

Батько відчайдушно шукав роботу; весь день, ажно ночі, оббивав пороги, а коли повертався додому в гіркій пітьмі російської зими, то зазвичай навіть не мав, чим повечеряти. Доводилося перебиватися хлібом і солоним оселедцем.

А мати мала інші клопоти. З чотирьох маленьких синів і доньки двоє померли ще до року; інші двоє згоріли від хвороби за місяць. Мати оплакувала кожне дитя, але, як і більшість єврейських мам того покоління, приймала волю Божу, а ряд маленьких могилок нічого їй не навчив про методи плекання дітей. Одразу по тому, як померло останнє дитя, заможна родина, що жила неподалік, запросила мою матір годувальницею до їхнього немовляти. Вони поставили умови: мої батьки і Шейна переселяться зі злиденної й вогкої кімнатки в більшу, просторішу, не таку задушливу квартиру, а ще до них прийде медсестра й навчить мою

бідолашну молоду матір основ догляду за дітьми. Тож саме завдяки цій «прийомній дитині» умови життя для Шейни поліпшилися, а я народилася вже у відносно впорядкованому, чистому і здоровому середовищі. Наші благодійники подбали, щоб у матері завжди було вдосталь їжі, отож незабаром у моїх батьків було троє дітей: Шейна, Ціпка і я.

Ми повернулися до Пінська 1903-го, коли мені виповнилося п'ять років. Батько ніколи не занепадав духом і запалився новою мрією. Байдуже, що в Києві не вдалося, — казав він. Тепер він поїде в Америку, *голдене медіне* — «золоту країну», як її називали євреї, — і заробить статки. А мати, Шейна, Ціпка (наймолодша донька) і я чекатимемо на нього в Пінську. Тож він знову зібрав своє скромне майно й вирушив на незнаний континент, а ми переселилися в дім моїх дідуся й бабусі.

Не знаю, чи вплинули на мене дідусь із бабусею, хоча я досить довго прожила в Пінську в маминих батьків. Звісно, дідусь з боку батька навряд чи відіграв роль у моему житті, адже помер ще до того, як мої батьки познайомилися. Однак він став одним із персонажів, що юрмилися у світі мого дитинства, тож тепер, озираючись у минуле, розумію, що і йому є місце в цій історії. Він був із тих тисяч «викрадених» єврейських дітей Російської імперії, яких поголили в рекрути, щоби двадцять п'ять років служити в царській армії. Ці нажахані діти, які жили впроголодь, убрані в рам'я, перебували під постійним тиском навернення в християнство. Мого діда, Мабовича, — хлопчика з дуже набожної родини, якого привчили в усьому дотримуватися ортодоксальної юдейської традиції, — загребли у військо, щойно йому сповнилося тринадцять. Він відслужив у царській армії тринадцять років, але, попри всі погрози, кпини й часті покарання, жодного разу не доторкнувся до «трейфе» (некошерної) їжі. Усі ці роки він жив на сирих овочах і хлібі. Від нього вимагали, щоб він змінив релігію, а за відмову карали, змушуючи годинами колінкувати на кам'яній підлозі, але він не здався. Навіть після повернення додому його й далі діяв острах, що він мимоволі порушив Закон. Щоб спокутувати свої гіпотетичні гріхи, він роками спав на лаві у холодній синагозі, підклавши під голову замість подушки каменюку. Не дивно, що помер він молодим.

Однак дідусь Мабович — не єдиний родич, від якого я могла успадкувати свою наполегливість, чи «твердоголовість», як кажуть ті, хто не належить до моїх великих шанувальників. Була ще моя прабабуся по матері, якої я ніколи не бачила: мене назвали на її честь. Вона уславилася своєю залізною волею і рішучістю. Кажуть, жоден член родини й кроку не зважився би ступити, не порадившись із нею. Саме завдяки бабусі Голді моїм батькам дозволили взяти шлюб. Коли батько прийшов до діда Найдича просити руку моєї матері, дід лише похитав головою і скрушно зітхнув: де ж це таке чувано, щоб його дорога Блюма вийшла заміж за якогось там теслю, навіть якщо той назвався меблярем! Але прабабуся прийшла на допомогу: «Найважливіше, — рішуче мовила вона, — щоб він був меншею. Якщо він мені, то й тесля дослужиться до купця». Батько так і залишився до скону теслю, але завдяки втручанню баби Голди мій дід благословив закоханих на шлюб. Баба Голда прожила 94 роки. Найбільше мені про неї запам'яталася така історія: вона пила чай із сіллю, а не цукром, бо хотіла «забрати на той світ смак голес [життя у вигнанні]». Що цікаво, батьки кажуть, що я на неї дуже схожа.

Зараз, звісно, вони всі вже відійшли — і вони, і їхні діти, і діти їхніх дітей, і їхній спосіб життя. Відійшли, згоріли у вогні східноєвропейські єврейські містечка-штетли, а правдива пам'ять про них уціліла тільки в літературі ідишем, яку вони породили і в якій оприявнилися. Відтворений у романах і фільмах *штетл* нині відомий у таких місцях, про які мої дідусі й бабусі навіть не чули; тільки той радісний, теплий, чарівний *штетл*, де скрипалі грають на дахах сентиментальні мелодії, не має майже нічого спільного зі злиденними, мізерними громадками, які лишилися в моїй пам'яті, де євреї ледве животіли, втішаючись надіями на краще майбутнє і вірою, що їхні страждання не марні.

То були побожні й відважні люди (бодай здебільшого), однак їхні життя, як доля мого діда Мабовича, стали, по суті, трагічними. Я ані миті не ностальгувала за минулим, у якому народилася, хоча воно глибоко позначилося на моїй долі й переконаннях — і уявленнях про те, як мають право жити чоловіки, жінки й діти усього світу (продуктивно і без принижень), і, що більше, про те, як мусять жити євреї. Я часто розповідала своїм дітям, а останнім часом

і внукам, про штетлівське життя, яке сяк-так пам'ятаю, і найбільше щастя мені дарує певність, що для них це лише урок історії: дуже важливий урок про дуже важливу частину їхньої спадщини, але присвячений досвіду, якого вони самі вже не пізнають, бо їхні життя від початку були геть іншими.

Хай там як, батько прожив в Америці три довгі й важкі роки. Він тяжко збирав гроші на квиток, бо, як і багато тисяч євреїв із Російської імперії, що ринулися в *голдене медіне* на зламі століть, вважав Америку тим єдиним місцем, де точно вдасться заробити, а тоді повернутися додому й почати нове життя. Звісно, не так склалося, як гадалося, — і для батька, і для тисяч інших роботяг, — але думка про те, що тато повернеться, допомогла нам пережити три роки без нього.

Спогади про Київ, де я народилася, поглинули тумани часу, та в пам'яті зберігся образ Пінська, — можливо, тому, що я дуже багато про нього чула й читала. Чимало тих, з ким я познайомилася згодом, походили з Пінська чи навколишніх містечок, — зокрема родина Хаїма Вайцмана і Моше Шарета.

За багато років по тому я мала дві нагоди відвідати Пінськ. У 1939 році за завданням робітничого руху побувала в Польщі, але того дня, коли мусила навідати Пінськ, захворіла, тож подорож скасували. Згодом, після призначення влітку 1948 року першою амбасадоркою Ізраїлю в Радянському Союзі, мене раптом охопило бажання з'їздити в Пінськ і перевірити, чи хтось із моїх родичів пережив нацистську окупацію, але радянська влада не дала дозволу на поїздку. Я сподівалася, що колись ту подорож таки дозволять, але на початку 1949-го довелося повернутися до Ізраїлю, тож відвідання Пінська відклалося на невизначений термін. Може, це й на краще; згодом я довідалася, що з усієї нашої великої родини вцілів лише один дуже далекий родич.

Місто, яке мені запам'яталося, населяли євреї. Пінськ був одним із найбільших центрів єврейського життя в Російській імперії: колись євреї навіть становили більшість його населення. Місто стояло на двох великих річках, Піні* й Прип'яті (притоках Дніпра), і саме річки постачали пінським євреям засоби до існування.

---

* Насправді Піна — ліва притока Прип'яті. — Прим. ред.